De Opificio Dei (Latin)

Lactantius (c. AD 250–325)

SermonIndex.net / Church Fathers

Contents

L. Caeli Firmiani Lactanti De Opificio Dei Liber **1**

Chapter 1 **2**

Chapter 2 **4**

Chapter 3 **6**

Chapter 4 **9**

Chapter 5 **12**

Chapter 6 **14**

Chapter 7 **16**

Chapter 8 **18**

Chapter 9 **21**

Chapter 10 **22**

Chapter 11 **25**

Chapter 12 **28**

Chapter 13 **30**

Chapter 14 **32**

Chapter 15 **33**

Chapter 16 **34**

Chapter 17 **37**

Chapter 18 **39**

Chapter 19 **41**

Chapter 20 **43**

L. Caeli Firmiani Lactanti De Opificio Dei Liber

B = codex Bononiensis 701 saec. VI—VII.

F= fragmenta Floriacensia saec. VI—VII codicis Aurelianensis 169 (c. 7,. 3-8, 6. 11, 11-12, 6).

H = codex Palatino-Vaticanua 161 saec. VIiI-Ig.8 IXXcontinentc.191-. M= codex Montepessulanus 241 saec. IX—X. continent c.19, 1-sx 8 = codex Parisinus 1664 saec. XII. \'20,1a.

P = codex Parisinus Puteani 1662 saec. IX (c. 1,1—4,19. 8,16—20,9.) — Si P1 (i. e. manus 1) tantum lectioni ascriptum est, eam P2 (man. 2) correxit.

V = codex Valentianensis 141 saec. VIII-IX.

g = codex Gothanus Membr. I n. 55 saec. XIV—XV. 1 ad spurium h = cod. Glasgouiensis Hunterianus T. 1, lsaec.XIV—XV. codd. rec. = codices quidam recentes.

De ceteris notis signisque quibusdam cf. part. I p. CXVII s., addendum tamen est lineam I initium uel finem uersus, duas II paginae significare.

Chapter 1

Quam minime sim quietus etiam in summis necessitatibus, ex hoc libello poteris aestimare, quem ad te rudibus paene uerbis prout ingenii mediocritas tulit, Demetriane, perscripsi, ut et cotidianum studium meum nosses et non deessem tibi praeceptor etiam nunc, sed honestioris rei meliorisque doctrinae.

nam si te in litteris nihil aliud quam linguam instruentibus auditorem satis strenuum praebuisti, quanto magis in his ueris et ad uitam pertinentibus docilior esse debebis? apud quem nunc profiteor nulla me necessitate uel rei uel temporis inpediri, quominus aliquid extundam quo philosophi sectae nostrae quam tuemur instructiores doctioresque in posterum fiant, quamuis nunc male audiant castigenturque uulgo, quod aliter quam sapientibus conuenit uiuant et uitia sub obtentu nominis celent: quibus illos aut mederi oportuit aut ea prorsus effugere, ut beatum atque incorruptum sapientiae nomen uita ipsa cum praeceptis congruente praestarent.

ego tamen ut nos ipsos simul et ceteros instruam, laborem nullum recuso. neque enim possum obliuisci mei tum praesertim, cum maxime opus sit meminisse, sicut ne tu quidem tui, ut spero et opto.

nam licet te publicae rei necessitas a ueris et iustis operibus auertat, tamen fieri non potest quin subinde in caelum aspiciat mens sibi conscia recti.

et quidem laetor omnia tibi quae pro bonis habentur prospere fluere, sed ita, si nihil de statu mentis inmutent. uereor enim ne paulatim consuetudo et iucunditas earum rerum sicut fieri solet in animum tuum inrepat,

ideoque te moneo et repetens iterum(que) iterumque monebo, ne oblectamenta ista terrae pro magnis aut ueris bonis habere te credas, quae sunt non tantum fallacia, quia dubia, uerum etiam insidiosa, quia dulcia.

nam ille conluctator et aduersanus noster scis quam sit astutus et idem saepe uiolentus, sicuti nunc uidemus. is haec omnia quae inlicere possunt, pro laqueis habet et quidem tam subtilibus, ut oculos mentis effugiant, ne possint hominis prouisione uitari.

summa ergo prudentia est pedetemptim procedere, quoniam utrubique saltus insidet et offensacula pedibus latenter opponit.

itaque res tuas prosperas in quibus nunc agis suadeo ut pro tua uirtute aut contemnas, si potes, aut non magno opere mireris. memento et ueri parentis tui et in qua ciuitate nomen dederis et cuius ordinis fueris: intellegis profecto quid loquar.

nec enim te superbiae arguo, cuius in te ne suspicio quidem ulla est, sed ea quae dico, ad mentem referenda sunt, non ad corpus: cuius omnis ratio ideo conparata est, ut animo tamquam domino seruiat et regatur nutu eius.

uas est enim . quodammodo fictile quo animus id est homo ipse uerus continetur, et quidem non a Prometheo fictum, ut poetae locuntur, sed a summo illo rerum conditore atque artifice deo, cuius diuinam prouidentiam perfectissimamque uirtutem nec sensu conprehendere nec uerbo enarrare possibile est. temptabo tamen, quoniam corporis et animi facta mentio est, utriusque rationem quantum pusillitas intellegentiae meae peruidet, explicare.

quod officium hac de causa maxime suscipiendum puto, quod Marcus Tullius uir ingenii singularis in quarto De re publica libro, cum id facere temptasset, materiam late patentem angustis finibus terminauit leuiter summa quaeque decerpens.

ac ne ulla esset excusatio cur eum locum non fuerit exsecutus, ipse testatus est nec uoluntatem sibi defuisse nec curam. in libro enim De legibus primo cum hoc idem summatim stringeret, sic ait: hunc locum satis, ut mihi uidetur, in iis libris quos legistis expressit Scipio. postea tamen in libro De natura deorum secundo hoc idem latius exsequi conatus est.

sed quoniam ne ibi quidem satis expressit, adgrediar hoc munus et sumam mihi audaciter explicandum quod homo-disertissimus paene omisit intactum.

forsitan reprehendas quod in rebus obscuris coner aliquid disputare, cum uideas tanta temeritate homines extitisse, qui uulgo philosophi nominantur, ut ea quae abstrusa prorsus atque abdita deus esse uoluit, scrutarentur ac naturam rerum caelestium terrenarumque conquirerent, quae a nobis longe remotae neque oculis contrectari neque tangi manu neque percipi sensibus possunt: et tamen de illarum omnium ratione sic disputant, ut ea quae adferunt probata et cognita uideri uelint.

quid est tandem cur nobis inuidiosum quisquam putet, si rationem corporis nostri dispicere et contemplari uelimus? quae plane obscura non est, quia ex ipsis membrorum officiis et usibus partium singularum quanta ui prouidentiae quidque factum sit, intellegere nobis licet.

Chapter 2

Dedit enim homini artifex ille noster ac parens deus sensum atque rationem, ut ex eo appareret nos ab eo esse generatos, quia ipse intellegentia, ipse sensus ac ratio est.

ceteris animantibus quoniam rationalem istam uim non attribuit, quemadmodum tamen uita earum tutior esset, ante prouidit. omnes enim suis ex se pellibus terit, quo facilius possent uim pruinarum ac frigorum sustinere.

Singulis autem generibus ad propulsandos impetus externos sua propria munimenta constituit, ut aut naturalibus telis repugnent fortioribus aut quae sunt inbecilliora, subtrahant ae periculis pernicitate fugiendi aut quae simul et uiribus et celeritate indigent, astu se protegant aut latibulis saepiant.

itaque alia eorum uel plumis leuibus in sublime suspensa sunt uel suffulta ungulis uel instructa cornibus, quibusdam in ore arma sunt dentes aut in pedibus adunci ungues: nulli munimentum ad tutelam sui -deest.

si qua uero in praedam maioribus cedunt, ne tamen stirps eorum funditus interiret, aut in ea sunt religata regione, ubi maiora esse non possunt, aut acceperunt uberem generandi fecunditatem, ut et bestiis quae sanguine aluntur, uictus suppeteret ex illis et inlatam tamen cladem ad conseruationem generis multitudo ipsa superaret.

hominem autem ratione concessa et uirtute sentiendi atque eloquendi data eorum quae ceteris animalibus attributa sunt, fecit expertem, quia sapientia reddere poterat quae illi naturae condicio denegasset: statuit enim nudum et inermem, quia et ingenio poterat armari et ratione uestiri.

ea uero ipsa quae mutis data et homini denegata sunt, quam mirabiliter in homine ad pulchritudinem faciant, exprimi non potest. nam si homini ferinos dentes aut cornua aut ungues aut ungulas aut caudam aut uarii coloris pilos addidisset, quis non sentiat quam turpe animal esset futurum, sicut et muta, si nuda et inermia fingerentur?

quibus si detrahas uel naturalem sui corporis uestem uel ea quibus ex se armantur, nec speciosa poterunt esse nec tuta, ut mirabiliter, si utilitatem cogites, instructa, si speciem, ornata uideantur: adeo miro modo consentit utilitas cum decore.

hominem uero quoniam aeternum animal atque inmortale fingebat, non forinsecus ut cetera, sed interius armauit nec munimentum eius in corpore, sed in animo posuit, quoniam superuacuum fuit, cum illi quod erat maximum tribuisset, corporalibus eum tegere munimentis, cum praesertim pulchritudinem humani corporis inpedirent.

unde ego philosophorum qui Epicurum secuntur amentiam soleo mirari, qui naturae opera reprehendunt, ut ostendant nulla prouidentia instructum esse ac regi mundum, sed originem rerum insecabilibus ac solidis corporibus adsignant, quorum fortuitis concursionibus uniuersa nascantur et nata sint.

praetereo quae ad ipsum mundum pertinentia uitio dant, in quo ridicule insaniunt: id sumo, quod ad rem de qua nunc agimus pertinet.

Chapter 3

Queruntur hominem nimis inbecillum et fragilem nasci quam cetera nascantur animalia: quae ut sunt edita ex utero, protinus in pedes suos erigi et gestire discursibus statimque aeri tolerando idonea esse, quod in lucem naturalibus indumentis munita processerint, hominem contra nudum et inermem tamquam ex naufragio in huius uitae miserias proici et expelli, qui neque mouere se loco ubi effusus est possit nec alimentum lactis adpetere nec iniuriam temporis ferre.

itaque naturam non matrem esse humani generis, sed nouercam, quae cum mutis tam liberaliter gesserit, hominem uero sic effuderit, ut inops et infirmus et omni auxilio indigens nihil aliud possit quam fragilitatis suae condicionem ploratu ac fletibus ominari, scilicet cui tantum in uita restet transire malorum.

quae cum dicunt, uehementer sapere creduntur, propterea quod unus quisque inconsiderate suae condicionis ingratus est, ego uero illos numquam tam desipere contendo quam cum haec locuntur.

considerans enim condicionem rerum intellego nihil fieri aliter debuisse, ut non dicam potuisse, quia deus potest omnia, sed necesse est ut prouidentissima illa maiestas id effecerit quod erat melius et rectius.

libet igitur interrogare istos diuinorum operum reprehensores quid in homine deesse, quia inbecillior nascitur, credant, num idcirco minus educentur homines, num minus ad summum robur aetatis prouehantur, num inbecillitas aut incrementum inpediat aut salutem, quoniam quae desunt ratio rependit?

4at hominis inquiunt \'educatio maximis laboribus constat, pecudum scilicet condicio melior, quod eae cum fetum ediderint, non nisi pastus sui curam gerunt: ex quo efficitur ut uberibus sua sponte distentis alimentum lactis fetibus ministretur et id cogente natura sine matrum sollicitudine adpetant\'. quid?

aues, quarum ratio diuersa est, nonne maximos suscipiunt in educando labores, ut interdum aliquid humanae intellegentiae\' habere uideantur? nidos enim aut luto aedificant aut uirgultis et frondibus construunt, etiam ciborum expertes incubant ouis et quoniam

fetus de suis corporibus alere non datum est, cibos conuehunt et totos dies in huiusmodi discursatione consumunt, noctibus uero defendunt fouent protegunt.

quid amplius homines facere possint nisi hoc solum fortasse, quod non expellunt adultos, sed perpetua necessitudine ac uinculo caritatis adiunctos habent?

quid quod auium fetus multo fragilior est quam hominis, quia non ipsum animal edunt, sed id quod materni corporis fotu et calore tepefactum animal efficiat? quod tamen cum spiritu fuerit animatum, id uero inplume ac tenerum non modo uolandi, sed ambulandi quoque usu caret.

non ergo ineptissimus sit si quis putet male cum uolucribus egisse naturam primum quod bis nascantur, deinde quod tam infirmae, ut sint quaesitis per laborem cibis a parentibus nutriendae? sed illi fortiora eligunt, inbecilliora praetereunt.

quaero igitur ab iis qui condicionem pecudum suae praeferunt, quid eligant, si deus iis deferat optionem, utrum malint, humanamne sapientiam cum inbecillitate an pecudum firmitatem cum illarum natura.

scilicet non tam pecudes sunt, ut non malint uel fragiliorem multo quam nunc est dummodo humanam quam illam inrationabilem firmitatem. sed uidelicet prudentes uiri neque hominis rationem uolunt cum fragilitate neque mutorum firmitatem sine ratione.

(quid) quod nihil est tam repugnans tamque contrarium, quod unum quodque animal aut ratio instruat necesse est aut condicio naturae? si naturalibus munimentis instruatur, superuacua ratio est. quid enim excogitabit? quid faciet? quid molietur? aut in quo lumen illud ingenii ostendet, cum ea quae possint esse rationis, ultro natura concedat?

si autem ratione sit praeditum, quid opus erit saepimentis corporis, cum semel concessa ratio naturae munus possit inplere? quae quidem tantum ualet ad ornandum tuendumque hominem, ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari.

denique cum et corporis non magni homo et exiguarum uirium et ualitudinis sit infirmae, tamen quoniam id quod est maius accepit, et instructior est ceteris animalibus et ornatior.

nam cum fragilis inbecillusque nascatur, tamen et a mutis omnibus tutus est et ea omnia quae firmiora nascuntur, etiamsi uim caeli fortiter patiuntur, ab homine tamen tuta esse non possunt.

ita fit ut plus homini conferat ratio quam natura mutis, quoniam in illis neque magnitudo uirium neque firmitas corporis efficere potest quominus aut opprimantur a nobis aut nostrae subiecta sint potestati.

potestne igitur aliquis cum uideat etiam boues lucas cum inmanissimis corporibus ac uiribus seruire homini, queri de opifice rerum deo, quod modicas uires, quod paruum corpus acceperit, nec beneficia in se diuina pro merito aestimat? quod est ingrati aut ut uerius loquamur, insani.

Plato ut hos credo ingratos refelleret, naturae gratias egit, quod homo natus esset.

quanto magis melius et sanius, qui sensit condicionem hominis esse meliorem, quam isti qui se pecudes natos maluerunt! quos si deus in ea forte conuerterit animalia quorum sortem praeferunt suae, iam profecto cupiant remigrare magnisque clamoribus condicionem pristinam flagitent, quia non est tanti robur ac firmitas corporis, ut officio linguae careas, aut auium per aerem libera discursatio, ut manibus indigeas. plus enim manus praestant quam leuitas ususque pinnarum, plus lingua quam totius corporis fortitudo.

quae igitur amentia est ea praeferre quae si data sint, accipere detrectes?

Chapter 4

Idem queruntur hominem morbis et inmaturae morti esse subiectum. indignantur uidelicet non deos esse se natos. minime\', inquiunt sed ex hoc ostendimus hominem nulla prouidentia esse factum, quod aliter fieri debuit\'.

quid si ostendo id ipsum magna ratione prouisum esse, ut morbis uexari posset et uita saepe in medio cursus sui spatio rumperetur? cum enim deus animal quod fecerat sua sponte ad mortem transire cognouisset, ut mortem ipsam, quae est dissolutio naturae, capere posset, dedit ei fragilitatem, quae morti aditum ad dissoluendum animal inueniret.

nam si eius roboris fieret, ut ad eum morbus et aegritudo adire non posset, ne mors quidem posset, quoniam mors sequella morborum est. inmatura uero mors quomodo abesset ab eo cui esset constituta matura? nempe nullum hominem mori uolunt nisi cum centesimum aetatis conpleuerit annum.

quomodo illis in tanta repugnantia rerum poterit ratio constare? ut enim ante annos centum mori quisque non possit, aliquid illi roboris quod sit inmortale tribuendum est: quo concesso necesse est condicionem mortis excludi.

id autem ipsum cuiusmodi potest esse quod hominem contra morbos et ictus extrarios solidum atque inexpugnabilem faciat? cum enim constet ex ossibus et neruis et uisceribus et sanguine, quid horum potest esse tam firmum, ut fragilitatem repellat ac mortem ?

ut igitur homo indissolubilis sit ante id tempus quod illi putant oportuisse constitui, ex qua ei materia corpus attribuent? fragilia sunt omnia quae uideri ac tangi possunt. superest ut aliquid ex caelo petant, quoniam in terra nihil est quod non sit infirmum.

cum ergo sic homo formandus esset a deo ut mortalis esset aliquando, res ipsa exigebat ut terreno et fragili corpore fingeretur. necesse est igitur ut mortem recipiat quandolibet, quoniam corporalis est; corpus enim quodlibet solubile atque mortale est.

stultissimi ergo, qui de morte inmatura queruntur, quoniam naturae condicio locum illi facit. ita consequens erit ut morbis quoque subiectus sit: neque enim patitur natura ut abesse possit infirmitas ab eo corpore quod aliquando soluendum est.

sed putemus fieri posse quemadmodum uolunt, ut homines ea condicione nascantur, ne quis morbo mortiue subiectus sit, nisi peracto aetatis suae spatio ad ultimam processerit senectutem:

non igitur uident, si ita sit constitutum, quid sequatur, omni utique cetero tempore mori nullo modo posse? sed si prohiberi ab altero uictu potest, mori poterit. res igitur exigit ut homini qui ante certam diem mori non potest. ciborum alimentis, quia subtrahi possunt, opus non sit. <sed) si opus cibo non erit, iam non homo ille, sed deus fiet. ergo, ut superius dixi, qui de fragilitate hominis queruntur, id potissimum queruntur, quod non inmortales sempiternique sint nati.

\'nemo nisi senex mori debet\'. atquin mortalitas non potest cum inmortalitate coniungi. si enim mortalis est in senectute. inmortalis esse in adulescentia non potest nec est ab eo condicio mortis aliena qui quandoque moriturus est, nec ulla inmortalitas est cui sit terminus constitutus.

ita fit ut et inmortalitas exclusa in perpetuum et ad tempus recepta mortalitas hominem constituat in ea condicione, ut sit in qualibet aetate mortalis. quadrat igitur necessitas undique nec debuisse fieri aliter nec fas fuisse.

sed isti rationem sequentium non uident, quia semel errauerunt in ipsa summa, exclusa enim de rebus humanis diuina prouidentia necessario sequebatur ut omnia sua sponte sint nata. hinc inuenerunt illas minutorum seminum plagas et concursiones fortuitas, quia rerum originem non uidebant.

in quas se angustias cum coniecissent, iam cogebat eos necessitas existimare animas cum corporibus nasci et item cum corporibus extingui: adsumpserant enim nihil fieri mente diuina. quod ipsum non aliter probare poterant quam si ostenderent esse aliqua in quibus uideretur prouidentiae ratio claudicare.

reprehenderunt igitur ea in quibus uel maxime diuinitatem suam prouidentia mirabiliter expressit, ut illa quae rettuli de morbis et inmatura morte, cum debuerint cogitare his adsumptis quid necessario sequeretur.

secuntur autem illa quae dixi: si morbum non reciperet, neque tectis neque uestibus indigeret. quid enim uentos aut imbres aut frigora metueret, quorum uis in eo est ut morbos adferant? idcirco enim accepit sapientiam, ut aduersus nocentia fragilitatem suam muniat.

sequitur <quod> necesse est, ut quoniam retinendae rationis causa morbos capit, etiam mortem semper accipiat, quia is ad quem mors non uenit, firmus sit necesse est. infirmitas autem habet in se mortis condicionem, firmitas. uero ubi fuerit, nec senectus locum potest habere nec mors, quae sequitur senectutem.

praeterea si mors certae constituta esset aetati, fieret homo insolentissimus et humanitate omni careret. nam fere iura omnia humanitatis, quibus inter nos cohaeremus, ex metu et conscientia fragilitatis oriuntur.

denique inbecilliora et timidiora quaeque animalia congregantur, ut quoniam uiribus tueri se nequeunt, multitudine tueantur, fortiora uero solitudines adpetunt, quoniam robore uiribusque confidunt.

homo quoque si eodem modo haberet ad propulsanda pericula suppetens robur nec ullius alterius auxilio indigeret, quae societas esset, quae reuerentia inter se, quis ordo, quae ratio, quae humanitas? aut quid esset tetrius homine, quid efferatius, quid inmanius?

sed quoniam inbecillus est nec per se potest sine homine uiuere, societatem adpetit, ut uita communis et ornatior fiat et tutior.

uides igitur omnem hominis rationem in eo uel maxime stare, quod nudus fragilisque nascitur, quod morbis adficitur, quod inmatura morte multatur. quae si homini detrahantur, rationem quoque ac sapientiam detrahi necesse est.

sed nimis diu de rebus apertissimis disputo, cum sit liquidum nihil sine prouidentia nec factum esse umquam nec fieri potuisse. de cuius operibus uniuersis si nunc libeat disputare per ordinem, infinita materia est.

sed ego de uno corpore hominis tantum institui dicere, ut in eo diuinae prouidentiae potestatem quanta fuerit ostendam, his dumtaxat in rebus, quae sunt conprehensibiles et apertae: nam illa quae sunt animi, nec subici oculis nec conprehendi queunt. nunc de ipso uase hominis loquimur quod uidemus.

Chapter 5

In principio cum deus fingeret animalia, noluit ea in rotundam formae speciem conglobare atque colligere, ut et moueri ad ambulandum et flectere se in quamlibet partem facile possent, sed ex ipsa corporis summa produxit caput. item produxit quaedam membra longius, quae uocantur pedes, ut alternis motibus solo fixa perducerent animal quo mens tulisset aut quo petendi cibi necessitas prouocasset.

ex ipso autem uasculo corporis quattuor fecit extantia, bina posterius, quae sunt in omnibus pedes, item bina capiti et collo proxima, quae uarios usus animantibus praebent. in pecudibus enim ac feris pedes sunt posterioribus similes, in homine autem manus, quae non ad ambulandum, sed ad faciendum tenendumque sunt natae.

est et tertium genus, in quo priora illa neque pedes neque manus sunt, sed alae, in quibus pinnae per ordinem fixae uolandi exhibent usum. ita una fictio diuersas species et usus habet.

atque ut ipsam corpons crassitudinem firmiter conprehenderet, maioribus et breuibus ossibus inuicem conligatis quasi carinam conpegit quam nos dicimus spinam eamque noluit ex uno perpetuoque osse formare, ne gradiendi flectendique se facultatem animal non haberet.

ex eius parte quasi media costas id est transuersa et plana ossa porrexit in diuersum, quibus clementer curuatis et in se uelut in circulum paene conductis interna uiscera contegantur, ut ea quae molliora et minus ualida fieri opus erat, illius solidae cratis amplexu possent esse munita.

in summo uero constructionis eius quam similem nauali carinae diximus. caput conlocauit, in quo esset regimen totius animantis, datumque illi hoc nomen est, ut quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus ac nerui.

ea uero quae diximus a corpore uel ambulandi uel faciendi uel uolandi causa esse producta, neque nimium longis propter celerem mobilitatem neque nimium breuibus propter firmitatem, sed et paucis et magnis ossibus constare uoluit.

aut enim bina sunt ut in homine aut <qua>terna ut in quadrupede: quae tamen non fecit solida, ne in gradiendo pigritia et grauitas retardaret, sed cauata et ad uigorem corporis conseruandum medullis intrinsecus plena. eaque rursus non aequaliter porrecta finiuit,

sed summas eorum partes nodis crassioribus conglobauit, ut et substringi neruis facilius. et uerti tutius possent, unde sunt uertibula nominata.

eos nodos firmiter solidatos leni quodam operculo texit, quod dicitur cartilago, scilicet ut sine attritu et sine sensu doloris aliquo flecterentur. eosdem tamen non in unum modum informauit. alios enim fecit simplices et in orbem rotundos,

in iis dumtaxat articulis in quibus moueri membra in omnes partes oportebat, ut in scapulis, quoniam manus utrolibet agitari et contorqueri necessarium est, alios autem latos et aequales et in unam partem rotundos et in iis utique locis ubi tantummodo curuari membra oportebat, ut in genibus et cubitis et manibus ipsis.

nam sicut manus ex eo loco unde oriuntur ubique uersus moueri speciosum simul et utile fuit, sic profecto, si hoc idem etiam cubitis accideret, et superuacuus esset eiusmodi motus et turpis.

iam enim manus amissa dignitate quam nunc habet mobilitate nimia proboscidi similis uideretur essetque homo plane anguimanus, quod genus in illa inmanissima belua mirabiliter effectum est.

deus enim qui prouidentiam et potestatem suam multarum rerum mirabili uarietate uoluit ostendere, quoniam caput eius animalis non tam longe porrexerat, ut terram posset ore contingere, quod erat futurum horribile atque tetrum, et quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat, ut etiamsi contingeret, pascendi tamen facultatem dentes adimerent, produxit inter eos a summa fronte molle ac flexibile membrum quo prendere, quo tenere quodlibet posset, ne rationem uictus capiendi uel dentium prominens magnitudo uel ceruicis breuitas inpediret.

Chapter 6

Non possum hoc loco teneri quominus Epicuri stultitiam rursum coarguam: illius enim sunt omnia quae delirat Lucretius. qui ut ostenderet animalia non artificio aliquo diuinae. mentis, sed, ut solet, fortuito nata esse, dixit in principio mundi alias quasdam innumerabiles animantes miranda specie ac magnitudine fuisse natas, sed eas permanere non potuisse, quod illas aut sumendi cibi facultas aut coeundi generandique ratio defecisset.

uidelicet ut atomis suis locum faceret, diuinam prouidentiam uoluit excludere. sed cum uideret in omnibus quae spirant mirabilem prouidentiae inesse rationem, quae, malum, uanitas erat dicere fuisse animalia prodigiosa in quibus ratio cessaret?

quoniam igitur omnia quae uidemus cum ratione nata sunt - id enim ipsum, nasci, efficere nisi ratio non potest —, manifestum est nihil omnino rationis expers potuisse generari.

ante enim prouisum est in singulis quibusque tingendis quatenus et ministerio membrorum ad necessaria uitae uterentur et quatenus adiugatis corporibus elata suboles uniuersas generatim conseruaret animantes.

nam si peritus architectus cum magnum aliquod aedificium facere constituit, primo omnium cogitat quae summa perfecti aedificii futura sit, et ante emetitur quem locum leue pondus expectet, ubi magni oneris statura sit moles, quae columnarum interualla, qui aut ubi aquarum cadentium decursus et exitus et recepta-

cula, haec, inquam, prius prouidet, ut quaecumque sunt ? perfecto iam operi necessaria, cum ipsis fundamentis pariter ordiatur, cur deum quisquam putet in machinandis animalibus non ante prouidisse quae ad uiuendum necessaria essent quam uitam ipsam daret? quae utique constare non posset, nisi prius effecta essent quibus constat.

uidebat igitur Epicurus in corporibus animalium diuinae rationis sollertiam, sed ut efficeret quod ante inprudenter adsumpserat, adiecit aliud deliramentum superiori congruens.

dixit enim neque oculos ad uidendum esse natos neque aures ad audiendum neque pedes ad ambulandum, quoniam haec membra prius nata sint, quam esset usus uidendi et audiendi et ambulandi, sed horum omnium officia ex natis extitisse.

uereor ne huiusmodi portenta et deridicula refutare non minus ineptum esse uideatur, sed libet ineptire, quoniam cum inepto agimus, ne se ille nimis argutum putet. quid ais, Epicure?

non sunt oculi ad uidendum nati? cur igitur uident? postea inquit eorum usus apparuit. uidendi ergo causa nati sunt, siquidem nihil possunt aliud quam uidere. item membra cetera cuius rei causa nata sint, ipse usus ostendit: qui utique nullo modo posset existere, nisi essent membra omnia tam ordinate, tam prouidenter effecta, ut usum possent habere.

quid enim si dicas aues non ad uolandum esse natas neque feras ad saeuiendum neque pisces ad natan- . dumneque homines ad sapiendum, cum appareat ei naturae officioque seruire animantes ad quod est quaeque generata?

seduidelicet qui summam ipsam ueritatis amisit, semper erret necesse est. si enim non prouidentia, sed fortuitis atomorum concursionibus nascuntur omnia, cur numquam fortuito accidit sic coire illa principia, ut efficerent animal eiusmodi quod naribus potius audiret, odoraretur oculis, auribus cerneret?

si enim primordia nullum genus positionis inexpertum relinquunt, oportuit eiusmodi cottidie monstra generari in quibus et membrorum ordo praeposterus et usus longe diuersus existeret.

cum uero uniuersa genera et uniuersa in quoque membra leges suas et ordines et usus sibi attributos tueantur, manifestum est nihil fortuito esse factum, quoniam diuinae rationis dispositio perpetua seruatur.

uerum alias refellemus Epicurum: nunc de prouidentia ut coepimus disseramus.

Chapter 7

Deus igitur solidamenta corporis quae ossa dicuntur nodata et adiuncta inuicem neruis adligauit atque constrinxit, quibus mens, si aut excurrere aut resistere uellet, tamquam retinaculis uteretur et quidem nullo labore nulloque conatu, sed uel minimo motu totius corporis molem temperaret ac flecteret.

haec autem uisceribus operuit ut quemque locum decebat, ut quae solida essent, conclusa tegerentur. item uisceribus ipsis uenas admiscuit quasi riuos per corpus omne diuisos, per quas discurrens umor et sanguis uniuersa membra sucis uitalibus inrigaret, et ea uiscera formata in eum modum qui uni cuique generi ac loco aptus fuit, superiecta pelle contexit: quam uel sola pulchritudine decorauit uel setis adoperuit uel squamis muniuit uel plumis insignibus adornauit.

illud uero commentum dei mirabile, quod una dispositio et unus habitus innumerabiles imaginum praeferat uarietates. nam in omnibus fere quae spirant eadem series et ordo membrorum est:

primum enim caput et huic adnexa ceruix, item collo pectus adiunctum et ex eo prominentes anni, adhaerens pectori uenter, item uentri subnexa genitalia, ultimo loco femina pedesque.

nec solum membra suum tenorem ac situm in omnibus seruant, sed etiam partes membrorum. nam in uno capite ipso certam sedem possident aures, certam oculi, nares item, os quoque et in eo dentes et lingua. quae omnia cum sint eadem in cunctis animantibus, tamen infinita et multiplex diuersitas figurarum est, quod ea quae dixi aut productiora aut contractiora liniamentis uarie differentibus conprehensa sunt. quid ?

illud nonne diuinum, quod in tanta uiuentium multitudine unum quodque animal in sui generis specie pulcherrimum est, ut si quid uicissim de altero in alterum transferatur, nihil inpeditius ad utilitatem, nihil deformius ad aspectum uideri necesse sit? ut si elephanto ceruicem prolixam tribuas aut camelo breuem uel si serpentibus pedes aut pilos addas, in quibus porrecti aequaliter corporis longitudo nihil aliud exigebat nisi ut maculis terga distincti et squamarum leuitate suffulti in lubricos tractus sinuosis flexibus laberentur.

in quadrupedibus autem idem opifex contextum spinae a summo capite deductum longius extra corpus eduxit et acuminauit in caudam, aut ut obscenae corporis partes uel propter

foeditatem tegerentur uel propter teneritudinem munirentur aut ut animalia quaedam minuta et nocentia motu eius arcerentur a corpore: quod membrum si detrahas, inperfectum fit animal ac debile.

ubi autem ratio et manus est, tam non est id necessarium quam indumentum pilorum: adeo in suo quaeque genere aptissime congruunt, ut neque nudo quadrupede neque homine tecto excogitari quicquam turpius possit.

sed tamen cum ipsa nuditas hominis mire ad pulchritudinem ualeat, non tamen etiam capiti congruebat. texit ergo illud pilo et quia in summo futurum erat, quasi summum aedificii culmen ornauit. qui ornatus non est in orbem coactus aut in figuram pillei teres factus, ne quibusdam partibus nudis esset informis, sed alicubi effusus alicubi retractus pro cuiusque loci decentia.

frons ergo uallata per circuitum et a temporibus effusi ante aures capilli et earum summa pars in coronae modum cincta et occipitium omne contectum speciem miri decoris ostentat.

iam barbae ratio incredibile est quantum conferat uel ad dinoscendam corporum maturitatem uel ad differentiam sexus uel ad decorem uirilitatis ac roboris, ut uideatur omnino non constatura fuisse totius operis ratio, si quicquam aliter esset effectum.

Chapter 8

Nunc rationem totius hominis ostendam singulorumque membrorum quae in corpore aperta aut operta sunt, utilitates et habitus explicabo.

cum igitur statuisset deus ex omnibus animalibus solum hominem facere caelestem, cetera uniuersa terrena, hunc ad caeli contemplationem rigidum erexit bipedemque constituit, scilicet ut eodem spectaret unde illi origo est, illa uero depressit ad terram, ut quia nulla his inmortalitatis expectatio est, toto corpore in humum proiecta uentri pabuloque seruirent.

hominis itaque solius recta ratio et sublimis status et uultus deo patri communis ac proximus originem suam fictoremque testatur. eius prope diuina mens quia non tantum animantium quae sunt in terra, sed etiam sui corporis est sortita dominatum, in summo capite conlocata tamquam in arce sublimi speculatur omnia et contuetur.

hanc eius aulam deus non obductam porrectamque formauit ut in mutis animalibus, sed orbi et globo similem, quod orbis rotunditas perfectae rationis est ac figurae.

eo igitur mens et ignis ille diuinus tamquam caelo tegitur. cuius cum summum fastigium naturali ueste texisset, primorem partem quae dicitur facies necessariis membrorum ministeriis et instruxit pariter et ornauit.

ac primum quod oculorum orbes concauis foraminibus conclusit, a quo foratu frontem nominatam Varro existimat, eos neque minus neque amplius quam duos esse uoluit, quod ad speciem nullus est perfectior numerus quam duorum, sicut et aures duas: quarum duplicitas incredibile est quantam pulchritudinem praeferat, quod cum pars utraque similitudine ornata est, tum ut uenientes altrinsecus uoces facilius colligantur.

nam et forma ipsa mirandum in modum ficta, quod earum foramina noluit esse nuda et inobsaepta: quod et minus decorum et minus utile fuisset, quoniam simplicium cauernarum angustias praeteruolare uox posset nisi exceptam per cauos sinus et repercussu retentam foramina ipsa cohiberent illis similia uasculis quibus inpositis solent angusti oris uasa conpleri.

eas igitur aures — quibus est inditum nomen a uocibus hauriendis, unde Vergilius uocemque his auribus hausi; aut quia uocem ipsam Graeci d>sir)v uocant ab auditu, per inmutationem litterae aures uelut audes sunt nominatae — noluit deus artifex mollibus

pelliculis informare, quae pulchritudinem demerent pendulae atque flaccentes, neque duris ac solidis ossibus, ne ad usum inhabiles essent inmobiles ac rigentes, sed quod esset horum medium excogitauit, ut eas cartilago mollior adligaret et haberent aptam simul ac flexibilem firmitatem.

in his audiendi tantum officium constitutum est sicut in oculis uidendi. quorum praecipue inexplicabilis est ac mira subtilitas, quia eorum orbes gemmarum similitudinem praeferentes ab ea parte qua uidendum fuit membranis perlucentibus texit, ut imagines rerum contra positarum tamquam in speculo refulgentes ad sensum intimum penetrarent.

per eas igitur membranas sensus ille qui dicitur mens, ea quae sunt foris transpicit, ne forte existimes aut imaginum incursione. nos cernere, ut philosophi disserunt, quoniam uidendi officium in eo debet esse quod uidet, non in eo quod uidetur, aut intentione aeris cum acie aut effusione radiorum, quoniam si ita esset, tardius quam oculos aduertimus uideremus, donec intentus aer cum acie aut effusi radii ad id quod uidendum esset peruenirent.

cum autem uideamus eodem momento temporis, plerumque uero aliud agentes nihilominus tamen uniuersa quae contra sunt posita tueamur, uerius et manifestius est mentem esse quae per oculos ea quae sunt opposita transpiciat quasi per fenestras perlucente uitro aut speculari lapide obductas.

et idcirco mens ac uoluntas ex oculis saepe dinoscitur. quod quidem ut refelleret Lucretius, ineptissimo usus est argumento. si enim mens inquit per oculos uidet, erutis et effossis oculis magis uideret, quoniam euulsae cum postibus fores plus inferunt luminis quam si fuerint obductae.

nimirum ipsi uel potius Epicuro qui eum docuit effossi oculi erant, ne uideret effossos orbes et ruptas oculorum fibras et fluentem per uenas sanguinem et crescent- tes ex uulneribus carnes et obductas ad ultimum cicatrices nihil posse lucis admittere, nisi forte oculos auribus similes nasci uolebat, ut non tam oculis quam foraminibus cerneremus: quo nihil ad speciem foedius, ad usum inutilius fieri potest.

quantulum enim uidere possemus, si mens ab intimis penetralibus capitis per exiguas cauernarum rimulas attenderet! ut si quis uelit transpicere per cicutam, non plus profecto cernat quam cicutae ipsius capacitas conprehendat.

itaque ad uidendum membris potius in orbem conglobatis opus fuit, ut uisus in latum spargeretur, et quae in primori facie adhaererent, ut libere possent omnia contueri.

ergo ineffabilis diuinae prouidentiae uirtus fecit duos simillimos orbes eosque ita deuinxit, ut non in totum conuerti, sed moueri tamen ac flecti cum modo possent. orbes autem ipsos umoris puri ac liquidi plenos esse uoluit, in quorum media parte scintillae luminum conclusae tenerentur, quas pupillas nuncupamus, in quibus puris atque subtilibus cernendi sensus ac ratio continetur.

per eos igitur orbes se ipsam mens intendit ut uideat miraque ratione in unum miscetur et coniungitur amborum luminum uisus.

Chapter 9

Libet hoc loco illorum reprehendere uanitatem qui dum uolunt ostendere sensus falsos esse, multa colligunt in quibus oculi fallantur, inter quae illud etiam, quod furiosis et ebriis omnia duplicia uideantur: quasi uero eius erroris obscura sit causa. ideo enim fit, quia duo sunt oculi.

sed quomodo id fiat accipe. uisus oculorum intentione animi constat. itaque quoniam mens, ut supra dictum est, oculis tamquam fenestris utitur, non tantum hoc ebriis aut insanis accidit, sed et sanis et sobriis. nam si aliquid nimis propius admoueas, duplex uidebitur: certum est enim interuallum ac spatium quo acies oculorum coit.

item si retrorsum auoces animum quasi ad cogitandum et intentionem mentis relaxes, tum acies oculi utriusque diducitur et singuli uidere incipiunt separatim. si animum rursus intenderis aciemque direxeris, coit in unum quidquid duplex uidebatur.

quid ergo mirum si mens ueneno ac potentia uini dissoluta dirigere ae non potest ad uidendum, sicut ne pedes quidem ad ambulandum neruis stupescentibus debiles aut si uis furoris in cerebrum saeuiens concordiam disiungit oculorum? quod adeo uerum est, ut luscis hominibus, si aut insani aut ebrii fiant, nullo modo possit accidere ut aliquid duplex uideant.

quare si ratio apparet cur oculi fallantur, manifestum est non esse falsos sensus: qui aut non falluntur, si sunt puri et integri, aut si falluntur, mens tamen non fallitur, quae illorum nouit errorem.

Chapter 10

Sed nos ad dei opera reuertamur. ut igitur oculi munitiores essent ab iniuria, eos ciliorum tegminibus occuluit, unde oculos esse dictos Varroni placet.

nam ipsae palpebrae, quibus mobilitas id est palpitatio uocabulum tribuit, pilis in ordinem stantibus uallatae saeptum oculis decentissimum praebent: quarum motus adsiduus inconprehensibili celeritate concurrens et uidendi tenorem non inpedit et reficit obtutum.

acies enim id est membrana illa perlucens, quam siccari et obarescere non oportet, nisi umore adsiduo tersa praeniteat. obsolescit. quid ?

ipsa superciliorum fastigia pilis breuibus adornata nonne quasi aggeribus et munimentum oculis. ne quid superne incidat, et speciem simul praestant? ex quorum confinio nasus exoriens et ueluti aequali porrectus iugo utramque aciem simul et discernit et munit.

inferius quoque genarum non indecens tumor in similitudinem collium leuiter exsurgens ab omni parte oculos efficit tutiores prouisumque est ab artifice summo, ut si qui forte uehementior ictus extiterit. eminentibus repellatur.

1 nasi uero pars superior usque ad medium solida formata est. inferior autem cartilagine adhaerente mollita, ut ad usum digitorum possit esse tractabilis.

in hoc autem quamuis simplici membro tria sunt officia constituta, unum ducendi spiritus, alterum capiendi odoris, tertium ut per eius cauernas purgamenta cerebri defluant. quas ipsas deus quam mirabili, quam diuina. ratione molitus est, ut tamen hiatus ipse nasi oris speciem non deformaret!

quod erat plane futurum, si unum ac simplex foramen pateret: at id uelut pariete per medium ducto intersaepsit atque diuisit fecitque ipsa duplicitate pulcherrimum.

ex quo intellegimus quantum dualis numerus una et simplici conpage solidatus ad rerum ualeat perfectionem. nam cum sit corpus unum, tamen totum ex simplicibus membris constare non poterat, nisi ut essent partes uel dexterae uel sinistrae.

itaque ut pedes duo et item manus non tantum ad utilitatem aliquam usumque uel gradiendi uel faciendi ualent, sed et habitum decoremque admirabilem conferunt, sic in\' capite. quod totius diuini operis quasi culmen est, et auditus in duas aures et uisus in duas acies

et odoratio in duas nares a summo artifice diuisa est, quia cerebrum, in quo sentiendi ratio est. quamuis sit unum, tamen in duas partes membrana interueniente discretum est.

sed et cor, quod sapientiae domicilium uidetur, licet sit unum, duos tamen intrinsecus sinus habet, quibus fontes uiui sanguinis continentur saepto intercedente diuisi, ut sicut in ipso mundo summa rerum uel de simplici duplex uel de duplici simplex et gubernat et continet totum, ita in corpore de duobus uniuersa conpacta indissociabilem praetenderent unitatem.

oris quoque species et rictus ei transuerso patefactus quam utilis, quam decens sit, enarrari non potest: cuius usus in duobus constat officiis, sumendi uictus et eloquendi.

lingua intus inclusa, quae uocem motibus suis in uerba discernit, et est interpres animi nec tamen sola per se potest loquendi munus inplere, nisi acumen suum palato inliserit, nisi adiuta uel offensione dentium uel conpressione labrorum. dentes tamen plus conferunt ad loquendum:

nam et infantes non ante incipiunt fari quam dentes habuerint et senes amissis dentibus ita balbuttiunt, ut ad infantiam denuo reuoluti esse uideantur.

sed haec ad hominem solum pertinent aut aues, in quibus acuminata et uibrata certis motibus lingua innumerabiles cantuum flexiones et uarios sonorum modos exprimit.

habet praeterea et aliud officium, quo in omnibus, non tamen solo in mutis utitur, quod contritos et permolitos dentibus cibos colligit et conglobatos ui sua deprimit et transmittit ad uentrem. itaque Varro a ligando cibo putat linguae nomen inpositum. bestias etiam <in> potu adiuuat:

protenta enim cauataque hauriunt aquam eamque conprehensam linguae sinu, ne tarditate ac mora refluat. ad palatum celeri mobilitate conplodunt. haec itaque palati concauo tamquam testudine tegitur eamque dentium saeptis deus quasi muro circumuallauit.

dentes autem ipsos, ne nudi ac restricti magis horrori quam ornamento essent, gingiuis mollibus, quae a gignendis dentibus nominantur, ac deinde labrorum tegminibus honestauit: quorum durities sicut in molari lapide maior est et asperior quam in ceteris ossibus, ut ad conterendos cibos pabulumque sufficerent.

labra ipsa quae quasi antea cohaerebant. quam decenter interscidit! quorum superius sub ipsa medietate narium lacuna quadam leui quasi ualle signauit. inferius honestatis gratia foras molliter explicauit.

nam quod attinet ad saporem capiendum, fallitur quisquis hunc sensum palato inesse arbitratur, lingua est enim qua sapores sentiuntur, nec tamen tota: nam partes eius quae sunt ab utroque latere teneriores. saporem subtilissimis sensibus trahunt. et cum neque ex cibo quicquam neque ex potione minuatur. tamen inenarrabili modo penetrat ad sensum sapor eadem ratione qua nihil de quaque materia odoris capio decerpit.

cetera quam decora sint uix exprimi potest: deductum clementer a genis mentum et ita inferius conclusum, ut acumen eius extremum signare uideatur leuiter inpressa diuisio, rigidum ac teres collum, scapulae uelut mollibus iugis a ceruice demissae, ualida et substricta neruis ad fortitudinem brachia, insignibus toris extantium lacertorum uigens robur, utilis ac decens flexura cubitorum.

quid dicam de manibus rationis ac sapientiae ministris? quas sollertissimus artifex plano ac modice concauo sinu fictas, ut si quid tenendum sit, apte possit insidere, in digitos terminauit: in quibus difficile est expedire utrumne species an utilitas maior sit.

nam et numerus perfectus ac plenus et ordo ac gradus decentissimus et articulorum parium curuatura flexibilis et forma unguium rotunda concauis tegminibus digitorum fastigia conprehendens atque firmans. ne mollitudo carnis in tenendo cederet, magnum praebet ornatum.

illud uero ad usum miris modis habile, quod unus a ceteris separatus cum ipsa manu oritur et in diuersum maturius funditur, qui se uelut obuium ceteris praebens omnem tenendi faciendique rationem uel solus uel praecipue possidet tamquam rector omnium atque moderator; unde etiam pollicis nomen accepit, quod ui et potestate inter ceteros polleat. duos quidem articulos extantes habet.

non ut alii ternos, sed unus ad manum carne conectitur pulchritudinis gratia: si enim fuisset tribus articulis et ipse discretus, foeda et indecora species ademisset manibus honestatem.

iam pectoris latitudo sublimis et exposita oculis mirabilem prae se fert habitus sui dignitatem. cuius haec causa est, quod uidetur hominem solum deus ueluti supinum formasse — nam fere nullum aliud animal iacere in tergum potest —, mutas autem animantes quasi alterno latere iacentes finxisse atque ad terram conpressisse. idcirco illis angustum pectus et ab aspectu remotum et ad terram uersus abiectum, hominis autem patens et erectum, quia plenum rationis a caelo datae humile aut indecens esse non debuit.

papillae quoque leuiter eminentes et fuscioribus ac paruis orbibus coronatae non nihil addunt uenustatis, feminis ad alendos fetus datae, maribus ad solum decus, ne informe pectus et quasi mutilum uideretur. huic subdita est planities uentris, quam mediam fere umbilicus non indecenti nota signat ad hoc factus, ut per eum fetus dum est in utero nutriatur.

Chapter 11

Sequitur necessario ut de internis quoque uisceribus dicere incipiam: quibus non pulchritudo, quia sunt abdita, sed utilitas incredibilis attributa est, quoniam opus fuerat ut terrenum hoc corpus suco aliquo de cibis ac potibus aleretur sicut et terra ipsa imbribus ac pruinis.

prouidentissimus artifex in medio eius receptaculum cibis fecit. quibus concoctis et liquefactis uitales sucos membris omnibus dispertiret.

sed cum homo constet ex corpore atque anima, illud quod supra dixi receptaculum soli corpori praestat alimentum, animae uero aliam sedem dedit. fecit enim genus quoddam uisceris molle atque rarum, quod pulmonem uocamus, eumque non in utris modum finxit, ne effunderetur semel spiritus aut inflaret semel.

ideoque plenum quidem uiscus effecit, sed inflabile atque aeris capax, ut paulatim spiritum reciperet, dum uitalis uentus per illam spargitur raritatem, et eundem rursus paulatim redderet, dum se ex illo explicat: ipsa enim uicissitudo et spirandi respirandique tractus uitam sustentat in corpore.

quoniam ergo duo sunt in homine receptacula, unum aeris quod alit animam, alterum ciborum quod alit corpus, duas esse per collum fistulas necesse est, cibalem ac spiritalem. quarum superior ab ore ad uentrem ferat, inferior a naribus ad pulmonem.

quarum natura et ratio diuersa est. ille enim qui est ab ore transitus, mollis effectus est et qui semper clausus cohaereat sibi sicut os ipsum, quoniam potus et cibus dimota et pate facta gula, quia corporales sunt, spatium sibi transmeandi faciunt.

spiritus contra qui est incorporalis ac tenuis, quia spatium sibi facere non poterat, accepit uiam patentem, quae uocatur gurgulio. is constat ex ossibus flexuosis ac mollibus quasi ex anulis in cicutae modum inuicem conpactis et cohaerenti.

bus patetque semper hic transitus. nullam enim requiem meandi habere spiritus potest: qui quia semper commeat, demissa utiliter de cerebro membri portione, cui uua nomen est, uelut occursu quodam refrenatur, ne aut teneritudinem domicilii cum impetu ueniens attracta pestilenti aura corrumpat aut totam nocendi uiolentiam internis receptaculis per-

ferat. ideoque etiam nares breuiter sunt apertae: quae idcirco sic nominantur. quia per eas uel odor uel spiritus nare non desinit.

tamen haec fistula spiritalis non tantum ad nares, uerum ad os quoque interpatet in extremis palati regionibus, ubi se tolles faucium spectantes uuam tollere incipiunt in tumorem.

cuius rei causa et ratio non obscura est. loquendi enim facultatem non haberemus, si ut gulae iter ad os tantum, ita gurgulio ad nares tantum pateret.

aperuit igitur uiam uoci diuina sollertia ex illa fistula spiritali, ut posset lingua ministerio suo fungi et uocis ipsius inoffensum tenorem pulsibus suis in uerba concidere. qui meatus si aliquo modo intersaeptus sit, mutum faciat necesse est: errat enim profecto quisquis aliam causam putat cur homines muti sint.

non enim, ut uulgo creditur, uinctam gerunt linguam, sed hi uocalem illum spiritum per nares quasi mugientes profundunt, quod uoci transitus ad os aut nullus omnino est aut non sic patens, ut plenam uocem possit emittere.

quod plerumque natura fit, aliquando etiam casu accidit ut morbo aliquo hic aditus obsaeptus uocem non transmittat ad linguam faciatque de loquentibus mutos. quod cum acciderit, auditum quoque obstrui necesse est, ut quia uocem emittere non potest. ne admittere quidem possit. loquendi ergo causa patefactus est hic meatus.

illud quoque praestat, ut in lauacris celebrandis, quia nares calorem ferre non possunt. aer feruens ore ducatur, item si forte spiramenta narium frigore pituita praecluserit, per os auram trahere possimus, ne obstructa meandi facultate spiritus stranguletur.

cibi uero in aluum recepti et cum potus umore permixti cum iam calore percocti fuerint, eorum sucus inenarrabili modo per membra diffusus inrigat uniuersum corpus et uegetat.

intestinorum quoque multiplices spirae ac longitudo in se conuoluta et uno tamen substricta uinculo quam mirificum dei opus est! nam ubi maceratos ex se cibos aluus emiserit, paulatim per illos internorum anfractus extruduntur, ut quidquid in ipsis inest suci quo corpus alitur.

membris omnibus diuidatur. et tamen necubi forte obhaereant ac resistant, quod et fieri poterat propter ipsorum uoluminum flexiones in se saepe redeuntes et fieri sine pernicie non poterat, obleuit ea intrinsecus crassiore suco, ut purgamenta illa uentris ad exitus suos facilius per lubricum niterentur.

illa quoque ratio subtilissima est. quod uesica, cuius usum uolucres non habent, cum sit ab intestinis separata nec ullam habeat fistulam qua ex illis urinam trahat, conpletur tamen et umore distenditur.

id quomodo fiat non est difficile peruidere. intestinorum partes quae ab aluo cibum potumque suscipiunt, patentiores sunt quam ceterae spirae et multo tenuiores.

hae uesicam circumplectuntur et continent: ad quas partes cum potus et cibus mixta peruenerint, fimum quidem crassius fit et transmeat, umor autem omnis per illam teneritudinem percolatur eumque uesica, cuius aeque tenuis subtilisque membrana est, absorbet et colligit, ut foras qua natura exitum patefecit emittat.

Chapter 12

De utero quoque et conceptione, quoniam de internis loquimur, dici necesse est, ne quid praeterisse uideamur: quae quamquam in operto latent, sensum tamen atque intellegentiam latere non possunt.

uena in maribus quae seminium continet, duplex est, paulo interior quam illud umoris obsceni receptaculum. sicut enim rienes duo sunt itemque testes, ita et uenae seminales duae, in una tamen conpage cohaerentes: quod uidemus in corporibus animalium, cum intersecta patefiunt.

sed illa dexterior masculinum continet semen, sinisterior femininum, et omnino in toto corpore pars dextera masculina est, sinistra uero feminina.

ipsum semen quidam putant ex medullis tantum, quidam ex omni corpore ad uenam genitalem confluere ibique concrescere, sed hoc quomodo fiat humana mens non potest conprehendere.

item in feminis uterus in duas se diuidit partes, quae in diuersum diffusae ac reflexae circumplicantur sicut arietis cornua. quae pars in dexteram retorquetur, masculina est, quae in sinistram, feminina.

conceptum igitur Varro et Aristoteles sic fieri arbitrantur. aiunt non tantum maribus inesse semen, uerum etiam feminis et inde plerumque matribus similes procreari, sed earum semen sanguinem esse purgatum: quod si recte cum uirili mixtum sit, utraque concreta et simul coagulata informari: et primum quidem cor hominis effingi, quod in eo sit et uita omnis et sapientia, denique totum opus quadragesimo die consummari. ex abortionibus haec fortasse collecta sint.

in auium tamen fetibus primos oculos fingi dubium non est, quod in ouis saepe deprehenditur. unde fieri non posse arbitror quin fictio a capite sumat exordium.

similitudines autem in corporibus filiorum sic fieri putant: cum semina inter se permixta coalescunt, si uirile superauerit. patri similem prouenire seu marem seu feminam. muliebre praeualuerit, progeniem cuiusque sexus ad imaginem respondere maternam.

id autem praeualet e duobus, quod fuerit uberius; alterum enim quodammodo amplectitur et includit: hinc plerumque fieri ut unius tantum liniamenta praetendat.

si uero aequa fuerit ex pari semente permixtio. figuras quoque misceri. ut suboles illa communis aut neutrum referre uideatur, quia totum ex altero non habet. aut utrumque, quia partem de singulis mutuata est.

nam in corporibus animalium uidemus aut confundi parentum colores ac fieri tertium neutri generantium simile aut utriusque sic exprimi, ut discoloribus membris per omne corpus concors mixtura uarietur.

dispares quoque naturae hocmodo fieri putantur: cum forte in laeuam uteri partem masculinae stirpis semen inciderit, marem quidem gigni opinatio est, sed quia sit in feminina parte conceptus. aliquid in se habere femineum supra quam decus uirile patiatur, uel formam insignem uel nimium candorem uel corporis leuitatem uel artus delicatos uel staturam breuem uel uocem gracilem uel animum inbecillum uel ex his plura.

item si partem in dexteram semen feminini generis influxerit! feminam quidem procreari, sed quoniam in masculina parte concepta sit, habere in se aliquid uirilitatis ultra quam sexus ratio permittat. aut ualida membra aut inmoderatam longitudinem aut fuscum colorem aut hispidam faciem aut uultum indecorum aut uocem robustam aut animum audacem aut ex his plura.

si uero masculinum in dexteram, femininum in sinistram peruenerit, utrosque fetus recte prouenire, ut et feminis per omnia naturae suae decus constet et maribus tam mente quam corpore robur uirile seruetur.

illud uero ipsum quam mirabile institutum dei, quod ad conseruationem generum singulorum duos sexus maris ac feminae machinatus est, quibus inter se per uoluptatis inlecebram copulatis subsiciua suboles pararetur, ne genus omne uiuentium condicio mortalitatis extingueret.

sed plus roboris maribus attributum est, quo facilius ad patientiam iugi maritalis feminae cogerentur. uir itaque nuncupatus est, quod maior in eo uis est quam in femina, et hinc uirtus nomen accepit:

item mulier, ut Varro interpretatur, a mollitie, inmutata et detracta littera, uelut mollier. cui suscepto fetu cum partus adpropinquare iam coepit, turgescentes mammae dulcibus sucis distenduntur et ad nutrimenta nascentis fontibus lacteis fecundum pectus exuberat. nec enim decebat aliud quam ut sapiens animal a corde alimoniam duceret. idque ipsum sollertissime conparatum est, ut candens ac pinguis umor teneritudinem noui corporis inrigaret. donec ad capiendos fortiores cibos et dentibus instruatur et uiribus roboretur. sed redeamus ad propositum, ut cetera quae supersunt breuiter explicemus.

Chapter 13

Poteram nunc ego ipsorum quoque genitalium membrorum mirificam rationem tibi exponere, nisi me pudor ab huiusmodi sermone reuocaret: itaque a nobis indumento uerecundiae quae sunt pudenda uelentur.

quod ad hanc rem attinet, queri satis est homines inpios ac profanos summum nefas admittere, qui diuinum et admirabile dei opus ad propagandam successionem inexcogitabili ratione prouisum et effectum uel ad turpissimos quaestus uel ad obscenae libidinis pudenda opera conuertunt. ut iam nihil aliud ex re sanctissima petant quam inanem et sterilem uoluptatem. quid?

reliquae corporis partes num carent ratione aut pulchritudine? conglobata in nates caro quam sedendi officio apta! et eadem firmior quam in ceteris membris, ne premente corporis mole ossibus cederet.

item feminum deducta et latioribus toris ualida longitudo, quo facilius onus corporis sustineret: quam paulatim deficientem in angustum genua determinant, quorum decentes nodi flexuram pedibus ad gradiendum sedendumque aptissimam praebent.

item crura non aequali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes, sed teretibus suris clementer extantibus sensimque tenuatis et firmata sunt et ornata.

in plantis uero eadem quidem. sed tamen longe dispar quam in manibus ratio est: quae quoniam totius operis quasi fundamenta sunt, eas mirificus artifex non rotunda specie, ne homo stare non posset aut aliis ad standum pedibus indigeret sicut quadrupedes, sed porrectiores longioresque formauit. ut stabile corpus efficerent planitie sua: unde illis inditum nomen est.

digiti aeque totidem quot in manibus, speciem magis quam usum maiorem praeferentes ideoque et iuncti et breues et gradatim conpositi: quorum qui est maximus. quoniam illum sicut in manu discerni a ceteris opus non erat. ita in ordinem redactus est. ut tamen ab aliis magnitudine ac modico interuallo distare uideatur.

haec eorum speciosa germanitas non leni adiumento nisum pedum firmat: concitari enim ad cursum non possumus. nisi digitis in humum pressis soloque nitentibus impetum

saltumque capiamus. explicasse uideor omnia quorum ratio intellegi potest: nunc ad ea uenio quae uel dubia uel obscura sunt.

Chapter 14

Multa esse constat in corpore quorum uim rationemque perspicere nemo nisi qui fecit potest.

an aliquis enarrare se putat posse quid utilitatis, quid effectus habeat tenuis membrana illa perlucens qua circumretitur aluus ac tegitur?

quid rienum gemina similitudo? quos ait Varro ita dictos. quod riui ab his obsceni umoris oriantur: quod est longe secus, quia spinae altrinsecus supini cohaerent et sunt ab intestinis separati. quid splenis? quid iecur?

quae uiscera quasi ex conturbato sanguine uidentur esse concreta. quid fellis amarissimus liquor? quid globus cordis? nisi forte illis credendum putabimus qui adfectum iracundiae in felle constitutum putant, pauoris in corde, in splene laetitiae.

ipsius autem iecoris officium uolunt esse ut cibos in aluo concoquat amplexu et calefactu suo, quidam libidines rerum ueneriarum in iecore contineri arbitrantur.

primum ista perspicere acumen humani sensus non potest, quia horum officia in operto latent nec usus suos patefacta demonstrant. nam si ita esset, fortasse placidiora quaeque animalia uel nihil fellis omnino uel minus haberent quam ferae, timidiora plus cordis, salaciora. plus iecoris, lasciuiora plus splenis habuissent.

sicut igitur nos sentimus audire auribus, oculis cernere, naribus odorari, ita profecto sentiremus nos felle irasci, iecore cupere, splene gaudere.

cum autem unde adfectus isti ueniant minime sentiamus, fieri potest ut aliunde ueniant et aliud uiscera illa quod nos minime suspicamur efficiant, nec tamen conuincere possumus falsa illos qui haec disputant dicere. sed omnia quae ad motus animi animaeque pertineant, tam obscurae altaeque rationis esse arbitror, ut supra hominem sit ea liquido peruidere.

id tamen certum et indubitatum esse debet, tot res, tanta uiscerum genera unum et idem habere officium ut animam contineant in corpore. sed quid proprie singulis muneris sit iniunctum, quis scire nisi artifex potest cui soli opus suum notum est?

Chapter 15

De uoce autem quam rationem reddere possumus? grammatici quidem ac philosophi uocem esse definiunt aerem spiritu uerberatum, unde uerba sint nuncupata: quod perspicue falsum est.

- non enim uox extra os gignitur, sed intra et ideo similior ueri est illa sententia, stipatum spiritum cum in obstantia faucium fuerit inlisus, sonum uocis exprimere, ueluti cum in patentem cicutam labroque subiectam demittimus spiritum et is cicutae concauo repercussus ac reuolutus a fundo dum descendentem occursu suo radit, ad exitum nitens sonum gignit et in uocalem spiritum resiliens per se uentus animatur.

quod quidem an uerum sit deus artifex uiderit. uidetur enim non ab ore, sed ab intimo pectore uox oriri. denique et ore clauso ex naribus emittitur sonus qualis potest.

praeterea et maximo spiritu quo anhelamus uox non efficitur et leui ac non coartato spiritu quotiens uolumus efficitur. non est igitur conprehensum quonam modo fiat aut quid sit omnino.

nec me nunc in Academiae sententiam delabi putes, quia non omnia sunt inconprehensibilia. ut enim fatendum est multa nesciri, quae uoluit deus intellegentiam hominis excedere, sic tamen multa esse quae possint et sensibus percipi et ratione conprehendi.

sed erit nobis contra philosophos integra disputatio. conficiamus igitur spatium quod nunc decurrimus.

Chapter 16

Mentis quoque rationem inconprehensibilem esse quis nesciat nisi qui omnino illam non habet, cum ipsa mens quo loco sit aut cuiusmodi nesciatur? uaria ergo a philosophis de natura eius ac loco disputata sunt.

at ego non dissimulabo quid ipse sentiam, non quia sic esse adfirmem, quod est insipientis in re dubia facere, sed ut exposita rei difficultate intellegas quanta sit diuinorum operum magnitudo.

quidam sedem mentis in pectore esse uoluerunt. quod si ita est, quanto tandem miraculo dignum est rem in obscuro ac tenebroso habitaculo sitam in tanta rationis atque intellegentiae luce uersari, tum quod ad eam sensus ex omni corporis parte conueniunt, ut in qualibet regione membrorum praesens esse uideatur!

alii sedem eius in cerebro esse diierunt. et sane argumentis probabilibus usi sunt, oportuisse scilicet quod totius corporis regimen haberet, potius in summo tamquam in arce corporis habitare nec quicquam esse sublimius quam id quod uniuersum ratione moderetur, sicut ipse mundi dominus et rector in summo est;

deinde quod sensus omnis id est audiendi et uidendi et odorandi ministra membra in capite sint locata, quorum omnium uiae non ad pectus, sed ad cerebrum ferant; alioquin necesse nos esset tardius sentire, donec sentiendi facultas longo itinere per collum ad pectus usque descenderet.

hi uero aut non multum aut fortasse non errant. uidetur enim mens, quae dominatum corporis tenet, in summo capite constituta tamquam in caelo deus, sed cum in aliqua sit cogitatione, commeare ad pectus et quasi ad secretum aliquod penetrale secedere, ut consilium tamquam ex thensauro recondito eliciat ac proferat;

ideoque cum intenti ad cogitandum sumus et cum mens occupata in altum se abdiderit, neque audire quae circumsonant neque uidere quae obstant solemus.

id uero siue ita est, admirandum profecto est quomodo id fiat, cum ad pectus a cerebro nullum iter pateat, sin autem non est ita, tamen nihilo minus admirandum est quod diuina nescio qua ratione fiat ut ita esse uideatur.

an potest aliquis non admirari quod sensus ille uiuus atque caelestis qui mens uel animus nuncupatur, tantae mobilitatis est, ut ne tum quidem, cum sopitus est, conquiescat, tantae celeritatis, ut uno temporis puncto caelum omne conlustret, si uelit, maria peruolet, terras et urbes peragret, omnia denique quae libuerit, quamuis longe lateque submota sint, in conspectu sibi ipse constituat?

et miratur aliquis si diuina mens dei per uniuersas mundi partes intenta discurrit et omnia regit, omnia moderatur, ubique praesens, ubique diffusa, cum tanta sit uis ac potestas mentis humanae intra mortale corpus inclusae, ut ne saeptis quidem grauis huius ac pigri corporis, cum quo inligata est, coerceri ullo modo possit quominus sibi liberam uagandi facultatem quietis inpatiens largiatur?

siue igitur in capite mens habitat siue in pectore, potestne aliquis conprehendere quae uis rationis efficiat ut sensus ille inconprehensibilis aut in medulla cerebri haereat aut in illo sanguine bipertito qui est conclusus in corde, ac non ex eo ipso colligat quanta sit dei potestas, quod animus se ipsum non uidet aut qualis aut ubi sit nec si uideat, tamen perspicere possit quo pacto rei corporali res incorporalis adiuncta sit?

siue etiam mentis locus nullus est, sed per totum corpus sparsa discurrit — quod et fieri potest et a Xenocrate Platonis discipulo disputatum est, siquidem sensus in qualibet parte corporis praesto est —, nec quid sit mens ipsa nec qualis intellegi potest, cum sit natura eius tam subtilis ac tenuis, ut solidis uisceribus infusa uiuo et quasi ardente sensu membris omnibus misceatur.

illud autem caue ne umquam simile ueri putaueris quod Aristoxenus dicit, mentem omnino nullam esse, sed quasi harmoniam in fidibus ex constructione corporis et conpagibus uiscerum uim sentiendi existere. musici enim intentionem concentumque neruorum in integros modos sine ulla offensione consonantium harmoniam appellant.

uolunt igitur animum simili ratione constare in homine qua concors modulatio constat in fidibus, scilicet ut singularum corporis partium firma coniunctio membrorumque omnium consentiens in unum uigor motum illum sensibilem faciat animumque concinnet sicut nerui bene intenti conspirantem sonum:

et sicut in fidibus cum aliquid aut interruptum aut relaxatum est, omnis canendi ratio turbatur et soluitur, ita in corpore cum pars aliqua membrorum duxerit uitium, destrui uniuersa corruptisque omnibus atque turbatis occidere sensum eamque mortem uocari.

uerum ille si quicquam mentis habuisset, numquam harmoniam de fidibus ad hominem transtulisset. non enim canere sua sponte fides possunt, ut sit ulla in his conparatio ac similitudo uiuentis, animus autem sua sponte et cogitat et mouetur.

quod si quid in nobis esset harmoniae simile, ictu moueretur externo sicut nerui manibus, qui sine tractatu artificis pulsuque digitorum muti atque inertes iacent.

sed nimirum pulsandus ille manu fuit, ut aliquando sentiret, quia mens eius ex membris male conpacta torpebat.

Chapter 17

\'Superest de anima dicere, quamquam percipi ratio eius et natura non possit. nec ideo tamen inmortalem esse animam non intellegimus, quoniam quidquid uiget moueturque per se semper nec uideri aut tangi potest, aeternum sit necesse est.

quid autem sit anima nondum inter philosophos conuenit nec umquam fortasse conueniet. alii sanguinem esse dixerunt, alii ignem, alii uentum, unde anima uel animus nomen accepit, quod graece uentus #vs[j.o<; dicitur: nec illorum tamen quisquam dixisse aliquid uidetur.

non enim si anima sanguine aut per uulnus effuso aut febrium calore consumpto uidetur extingui, continuo in materia sanguinis animae ratio ponenda est, ueluti si ueniat in quaestionem lumen quo utimur, quid sit, et respondeatur oleum esse, quoniam consumpto illo lumen extinguitur, cum sint utique diuersa, sed alterum sit alterius alimentum. uidetur ergo anima similis esse lumini, quae non ipsa sit sanguis, sed umore sanguinis alatur ut lumen oleo.

qui autem ignem putauerunt, hoc usi sunt argumento, quod praesente anima corpus caleat, recedente frigescat. sed ignis et sensu indiget et uidetur et tactu conburit, anima uero et sensu aucta est et uideri non potest et non adurit. unde apparet animam nescio quid esse deo simile.

at illi qui uentum putant, hoc falluntur, quod ex aere spiritum ducentes uiuere uidemur. Varro ita definit: anima est aer conceptus ore, deferuefactus in pulmone, temperatus in corde, diffusus in corpus.

haec apertissime falsa sunt. neque enim tam obscuram nobis huiusmodi rerum dico esse rationem, ut ne hoc quidem intellegamus, quid uerum esse non possit. an si mihi quispiam dixerit aeneum esse caelum aut uitreum aut, ut Empedocles ait, aerem glaciatum, statimne adsentiar, quia caelum ex qua materia sit ignorem? sicut enim hoc nescio, ita illud scio.

anima ergo non est aer ore conceptus, quia multo prius gignitur anima quam concipi aer ore possit. non enim post partum insinuatur in corpus, ut quibusdam philosophis uidetur, sed post conceptum protinus; cum fetum in utero necessitas diuina formauit, quia adeo uiuit

intra. uiscera genetricis, ut et incremento augeatur et crebris pulsibus gestiat emicare. denique abortum fieri necesse est, si fuerit animal intus extinctum.

ceterae definitionis partes eo spectant, ut illis nouem mensibus quibus in utero fuimus, -mortui fuisse uideamur. nulla ergo ex his tribus uera sententia est.

nec tamen in tantum falsos esse dicendum est qui haec senserunt, ut omnino nihil dixerint: nam et sanguine simul et calore et spiritu uiuimus. sed cum constet anima in corpore his omnibus adunatis, non expresserunt proprie quid esset, quia tam non potest exprimi quam uideri.

Chapter 18

Sequitur alia et ipsa inextricabilis quaestio, idemne sit anima et animus an uero aliud sit illud quo uiuimus. aliud autem quo sentimus et sapimus. non desunt argumenta in utramque partem. qui unum esse dicunt. hanc .

rationem secuntur, quod neque uiui sine sensu possit nec sentiri sine uita, ideoque non posse esse diuersum id quod separari non potest, sed quidquid est illud, et uiuendi officium et sentiendi habere rationem. idcirco animum et animam indifferenter appellant duo Epicurei poetae.

qui autem dicunt esse diuersa, sic argumentantur: ex eo posse intellegi aliud esse mentem, aliud animam, quia incolumi anima mens possit extingui, quod accidere soleat insanis, item quod anima morte sopiatur, animus somno et quidem sic, ut non tantum quid faciat aut ubi sit ignoret, sed etiam rerum falsarum contemplatione fallatur.

quod ipsum quomodo fiat non potest peruideri, cur fiat potest. nam requiescere nullo pacto possumus, nisi mens uisionum imaginibus occupata teneatur. latet autem mens oppressa somno tamquam ignis obducto cinere sopitus: quem si paululum commoueris, rursus ardescit et quasi euigilat.

auocatur ergo simulacris, donec membra sopore inrigata uegetetur: corpus enim uigilante sensu, licet iaceat inmobile, tamen non est quietum, quia flagrat in eo sensus et uibrat ut flamma et artus omnes ad se adstrictos tenet.

sed postquam mens ad contemplandas imagines ab intentione traducta est, tunc demum corpus omne resoluitur in quietem.

traducitur autem mens cogitatione caeca, cum cogentibus tenebris secum tantummodo esse coeperit. dum intenta est in ea de quibus cogitat, repente somnus obrepit et in species proximas sensim cogitatio ipsa declinat: sic ea quae sibi ante oculos posuerat, uidere quoque incipit.

deinde procedit ulterius et sibi auocamenta inuenit, ne saluberrimam quietem corporis interrumpat. nam sicut mens per diem ueris uisionibus auocatur, ne obdormiat, ita <per noctem; falsis, ne excitetur: nam si nullas imagines cernat, aut uigilare illam necesse erit aut perpetua morte sopiri.

dormiendi eigo causa tributa est a deo ratio somniandi et quidem in commune uniuersis animantibus, sed illud homini praecipue, quod cum eam rationem deus quietis causa daret, facultatem sibi reliquit docendi hominem futura per somnium.

nam et historiae saepe testantur extitisse somnia quorum praesens et admirabilis fuerit euentus, et responsa uatum nostrorum ex parte somniis constiterunt.

quare neque semper uera sunt neque semper falsa, Vergilio teste, qui duas portas esse uoluit somniorum. sed quae falsa sunt, dormiendi causa uidentur, quae uera, inmittuntur a deo, ut imminens bonum aut malum hac reuelatione discamus.

Chapter 19

Illud quoque uenire in quaestionem potest, utrumne anima ex patre an potius ex matre an uero ex utroque generetur. sed ego id meo iure ab ancipiti uindico.

nihil enim ex his tribus uerum est, quia neque ex utroque neque ex alterutro seruntur animae. corpus enim ex corporibus nasci potest, quoniam confertur aliquid ex utroque. de animis anima non potest, quia ex re tenui et inconprehensibili nihil potest decedere.

itaque serendarum animarum ratio uni ac soli deo subiacet:
denique caelesti sumus omnes semine oriundi,
omnibus ille idem pater est,
ut ait Lucretius. nam de mortalibus non potest quicquam nisi mortale generari. nec putari pater debet qui transfudisse <se> aut inspirasse animam de sua nullo modo sentit, nec si sentiat, quando tamen aut quomodo id fiat habet animo conprehensum.

ex quo apparet non a parentibus dari animas, sed ab uno eodemque omnium deo patre, qui legem rationemque nascendi tenet solus, siquidem solus efficit. nam terreni parentis nihil est nisi ut umorem corporis in quo est materia nascendi, cum sensu uoluptatis emittat uel recipiat: citra hoc opus homo resistit nec amplius quicquam potest, et ideo nasci sibi filios optant, quia non ipsi faciunt.

cetera iam dei sunt omnia, scilicet conceptus ipse et corporis informatio et inspiratio animae et partus incolumis et quaecumque deinceps ad hominem conseruandum ualent: illius munus est quod spiramus, quod uiuimus, quod uigemus.

nam praeter quod ipsius beneficio incolumes sumus corpore et quod uictum nobis ei uariis rebus subministrat, sapientiam quoque homini tribuit, quam terrenus pater dare nullo modo potest. ideoque et de sapientibus stulti et de stultis sapientes saepe nascuntur: quod quidam fato ac sideribus adsignant.

sed non est nunc locus de fato disserendi, hoc dicere satis est, [quod etiamsi astra efficientiam rerum continent, nihilo minus a deo fieri omnia, qui astra ipsa et fecit et ordinauit. inepti ergo qui hanc potentiam deo detrahunt et operibus eius attribuunt.

hoc igitur dei munere caelesti atque praeclaro an utamur in nostra esse uoluit potestate: hoc enim concesso ipsum hominem uirtutis sacramento religauit, quo uitam posset adipisci.

magna est enim uis hominis, magna ratio, magnum sacramentum: a quo si quis non defecerit nec fidem suam deuotionemque prodiderit, hic beatus est, hic denique, ut breuiter finiam, similis deo sit necesse est. errat enim quisquis hominem carne metitur: nam hoc corpusculum quo induti sumus, hominis receptaculum est. nam ipse homo neque tangi neque aspici neque conprehendi potest, quia latet intra hoc quod uidetur.

qui si delicatus ac tener in hac uita fuerit quam ratio eius exposcit, si uirtute contempta desideriis se carnis addixerit. cadet et premetur in terram, si autem ut debet statum suum quem rectum sortitus est, prompte constanterque defenderit, si terrae quam calcare debet ac uincere non seruierit, uitam merebitur sempiternam.

Chapter 20

Haec ad te, Demetriane, interim paucis et obscurius fortasse quam decuit pro rerum ac temporis necessitate peroraui, quibus contentus esse debebis plura et meliora lecturus, si nobis indulgentia caelitus uenerit. tunc ego te ad uerae philosophiae doctrinam et planius et uerius cohortabor.

statui enim quam multa potero litteris tradere quae ad beatae uitae statum spectent, et quidem contra philosophos, quoniam sunt ad turbandam ueritatem perniciosi et graues.

incredibilis enim uis eloquentiae et argumentandi disserendique subtilitas quemuis facile deceperit: quos partim nostris armis partim uero ex ipsorum inter se concertatione sumptis reuincemus, ut appareat eos induxisse potius errorem quam sustulisse. fortasse mireris quod tantum facinus audeam.

patiemurne igitur extingui aut opprimi ueritatem? ego uero libentius uel sub hoc onere defecerim. nam si Marcus Tullius, eloquentiae ipsius unicum exemplar, ab indoctis et ineloquentibus, quia tamen pro uero nitebantur, saepe superatus est, cur desperemus ueritatem ipsam contra fallacem captiosamque facundiam sua propria ui et claritate ualituram?

illi quidem sese patronos ueritatis profiteri solent: sed quis potest aut eam rem defendere quam non didicerit, aut inlustrare apud alios quod ipse non nouerit?

magnum uideor polliceri, sed caelesti opus est munere, ut nobis facultas ac tempus ad proposita persequenda tribuatur.

quod si uita est optanda sapienti, profecto nullam aliam ob causam uiuere optauerim quam ut aliquid efficiam quod uita dignum sit et quod utilitatem legentibus etsi non ad eloquentiam, quia tenuis in nobis facundiae riuus est, ad uiuendum tamen adferat: quod est maxime necessarium.

quo perfecto satis me uixisse arbitrabor et officium hominis inplesse, si labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos ad iter caeleste direxerit. .

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of ***L. Caeli Firmiani Lactanti***

Opera omnia edited by Samuel Brandt; Georg Laubmann (Vienna, Austria, Österreichische Akademie der Wissenschaften (ÖAW): 1897) Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 27), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.